

Tirups kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

KRISTINA SIMONSSON, 2015-06-26

jais
arkitekter

—

Svenska kyrkan
LUNDS STIFT

Tirups kyrka

Svalövbygdens församling, Rönnebergs kontrakt, Lunds stift
Tirup socken, Tirup 17:1, Svalöv kommun, Skåne län, Skåne

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Tirup ligger ca fyra kilometer väster om Svalöv i västra Skåne.

Trakten kring Tirup har varit bebodd sedan stenåldern. Nära kyrkan har man hittat flera forntida boplatser. Namnet Tirup kan vara från vikingatiden, men det första skriftliga belägget för namnet Tirup är från 1339. Under yngre stenåldern trängde bondelivet gradvis ut äldre kulturer. Skogsmarken omvandlades till beteslandskap. När socknar på 1100-talet började etableras byggdes flera kyrkor i trakten. I Tirups närhet ligger Svalövs, Torrlösas, Felestads, Sireköpings, Halmstads, Billebergas och Källs Nöbbelövs kyrkor. Medeltidens befolkningsökning gav förutsättningar till större bybildningar, med väl samlade flergårdsbyar omgivna av odlingsmarker.

Kyrkan ligger inom fornlämning Tirup 4:1, som utgörs av Tirups gamla bytomt enligt 1776 års karta, före enskiftet. Byn bestod då av ett tiotal gårdar. Tirup består av byarna Tirup och Tarstad. I Tarstad fanns 19 gårdar före enskiftet. Byarna omgavs av åkermark utan bebyggelse.

1800-talets enskifte innebar, att de tidigare sammanhållna miljöerna ersattes av en spridd gårdsbebyggelse. Gårdarna i byn ersattes av gatehus.

Mycket lite återstår idag av den gamla kyrkbyn. En före detta skola, numera församlingshem, en gård och ett par gatehus ligger i kyrkans närhet.

Omgivningarna är ett kuperat odlingslandskap med mycket god jord. Kyrkogården gränsar mot parkering, väg och församlingshem i väster, åkermark mot söder och öster, två hus och åkermark mot norr. I öster står två stora vindkraftverk i åkermarken.

Kyrkobyggnaden

Kyrkan byggdes på 1100-talet. Den gavs ett tidstypiskt romanskt utseende med långhus, lägre och smalare kor samt absid i öster. Kyrkan försågs med nord- och sydportaler. Den byggdes av gråsten med sockel och omfattningar runt muröppningar av sandsten. Under senmedeltiden byggdes ett vapenhus framför sydportalen och kyrkan fick tegelkryssvalv.

1677 gjorde Erik Dahlberg en bild av en strid i Tirup där kyrkan visas i samband med slaget vid Landskrona. Teckningen visar kyrkan med långhus, lägre och smalare kor och absid. Fasaderna är oputsade. Ett fönster finns i vardera långhus och kor på norrsidan. Taket var tegeltäckt utom på absiden som hade blytak. En klockstapel av trä står norr om kyrkan. Ingången till kyrkogården var genom stigluckor av trä. (Stiglucka är en takförsedd grind). Kyrkan är sannolikt rätt återgiven eftersom Erik Dahlberg gjorde noggranna fältstudier.

Erik Dahlbergs teckning från 1677.

En sakristia inreddes 1781 bakom altaret som flyttades fram. En större renovering gjordes 1788 då golven lades om med tegel, klockstapeln försågs med brädklädsel, kyrkan putsades och kalkvittades in och utvändigt.

1843 var kyrkan i dåligt skick med sprickor i valven och risk fanns för ras. Folkökningen krävde också en större kyrka. Det gamla koret och absiden revs. Långhuset förlängdes och fick en avslutande korrundel. Kryssvalven revs och ersattes av putsade trätunnvalv. Nya större fönster sattes in. Förmodligen murades nordportalen igen nu. Det saknas ritningar från denna ombyggnad och arkitekten är okänd.

Tornet uppfördes 1865. Södra vapenhuset revs och sydportalen murades igen, stenen återanvändes till tornbygget. Långhusets västgavel revs med samma bredd som det blivande tornet. Klockan hängdes upp i tornet och klockstapeln på kyrkogården revs förmodligen. Vapenhus inrättades i tornet.

1874 ritades ny inredning av F A Nilsson bestående av altartavlans nuvarande omfattning, skärmväggen mot sakristian och ny predikstol.

1896 omgestaltades interiören av lundaarkitekten Henrik Sjöström (1856-1934), som varit elev hos den mera berömde Helgo Zettervall i Lund åren 1874 – 1881. Sjöström arbetade med flera skånska kyrkor men ritade också bl.a. gravkapellet vid Norra

kyrkogården och bostadshuset vid Clemenstorget i Lund.

Omändringen i Tirups kyrka innehöll bland annat ny bänkinredning (den nuvarande), nya golv av viktoria-plattor och korttrappa av marmor. Nytt trappräcke installerades till predikstolen, liksom ny altarrund och ny inklädnad av altaret. Nya dörrar till sakristian sattes in. Valvet över sakristian ändrades och fick rund form istället för bruten. Väggar och valv dekorationsmålades. Orgelläktaren utvidgades och fick nya pelare och ny barriär. Inbyggnader under läktaren med förråd och trappa tillkom.

Domkyrkoarkitekt Theodor Wählin renoverade kyrkan 1926. Nedre delarna av väggarna fick liksom tidigare målning med mönster av kvaderindelning men i ljusare färg. Valvens dekor togs bort. Alla de inventarier som tidigare varit målade i en gul ekådring målades om till mörk ekådring. Portalerna mot norr och söder påträffades, togs fram och markerades som nischer i muren.

Troligen tillkom hängstag i metall för att förstärka takstolarna 1926.

1936 byttes pappen på kyrkans norra takfall till svart plåt som redan låg på södra sidan.

Tornets träfönster är förmodligen insatta i mitten av 1900-talet.

Kyrkan har både interiört och exteriört målats om med olämpliga färger och putsats med olämpligt bruk, t ex målade man över kvadermålningen i långhuset med vit plastfärg 1972. Också fönster har målats med plastfärg. Därför frilades det yttre murverket från puts 1985, putsades om och kalkades. Ny exteriör renovering gjordes 2000 med kalkning av fasaderna och ny plåt på torntaket. 2008 målades dörrarna mot öster och väster.

Takstolarna fick ytterligare förstärkning med nya häng- och dragstag i metall 1981.

2014 gjordes en interiör renovering. El- och värmeanläggning förnyades, väggar och valv putsades och målades. Nya bjälkar under bänkarnas trägolv, bänkarna avkortades, klistrade heltäckningsmattor togs bort. Kyrkan fick nya innerfönster. Altarväggen sanerades på hussvamp. En ny ljudanläggning, liksom brand och stöldlarm installerades. Ponnert Arkitekter gjorde ritningar till renoveringen.

Exteriör

Kyrkan består idag av ett långhus med halvcirkelformad avslutning i öster och ett smalare torn med spira i väster. Samtliga fasader är spritputsade och vitkalkade med slätputsade omfattningar kring rundbågade muröppningar.

Kyrkan är troligen byggd på kallmurar av gråsten. Dagermurarna i långhuset, både

det ursprungliga och förlängda, är liksom tornet av gråsten. Det ursprungliga långhuset har en sockel av skråhuggen sandsten. Långhusförlängningens sockel är av återanvänd sandsten mot söder och öster och av tegel mot norr. Tornets sockel är av gråsten. I långhusförlängningen finns kvaderhuggen sandsten runt muröppningarna som antagligen är sten från den rivna delen av kyrkan.

Kyrkans huvudentré är i väster i tornet. Portalen är rundbågig, tvåsprångig och slätputsad. Dörren är en raksluten pardörr med överljus, ett halvcirkelformat träfönster med spröjsar. Ytterligare en dörr finns, till sakristian i en stickbågig muröppning. Pardörren är försedd med smidesdekor. Ovanför sakristians dörr och på tornets västfasad finns ett rundfönster i träkarm.

Långhuset har sex stora rundbågiga fönsteröppningar, tre mot norr, tre mot söder. Fönstren är inmurade gjutjärnsfönster med diagonala spröjsar. Tornet har ensprångiga rundbågiga öppningar med spröjsade träfönster. Solbänkarna är gjutna i betong och gråmålade.

I tornet finns en rundbågig ljudöppning åt varje väderstreck. Luckorna i ljudöppningarna är enkla brädluckor. Tornet har en takgesims i två språng och en kraftig tandsnittsfris.

Ursprunglig romansk sydportal.

Relief av man med rökelsekar.

Dörr till sakristia.

De ursprungliga rundbågiga romanska nord- och sydportalerna är frilagda men igenmurade i dess inre parti. Sydportalen, som ligger lägre än nuvarande marknivå, har en profilerad omfattning av sandsten. På karmen finns en relief av en man med ett rökelsekar i handen. Nordportalen är enklare än sydportalen, omfattningen består av kvaderhuggen sandsten.

Taken täcks av svartmålad plåt lagt i skivtäckning med vertikala ståndfalsar. Långhuset har ett sadeltak med rundad avslutning. Tornspiran är fyrsidig i sin nedre

del och åttasidig i spiran som kröns av ett förgyllt kors. Åt varje väderstreck på spiran finns en liten lucka med utskjutande sadeltak.

Interiör

Vapenhuset i väster har golv av beige och bruna viktoriaplattor lagda diagonalt i schackmönster med friser längs väggarna. Väggarna är putsade och vitmålade, taket är ett platt vitmålat gipstak. En enkel gråmålad trätrappa leder till tornets övre våningar. Vapenhuset har två rundbågiga gråmålade spröjsade träfönster, försedda med ett helt innanfönster med smal båge i grå aluminium.

Entrén till långhuset sker genom en rundbågig öppning med en raksluten pardörr, ådringsmålad i ekfärg.

Långhuset har putsade och vitmålade väggar. Kyrkorummet är täckt av ett mycket flackt tunnvalv, putsat och vitmålat. Mellan tak och vägg finns en profilerad gesims. Golvet är belagt med svarta och vitgula viktoriaplattor lagda i diagonalt mönster, längs kanten mot bänkarna ligger en fris med plattor med bårdmönster.

Viktoriaplattor är kvadratiska färgade cementplattor, som efter engelsk förebild började tillverkas i Sverige av Skånska Cementgjuteriet 1887. I bänkkvarteren ligger brädgolv. Långhuset upptas av två kvarter med öppen bänkinredning. Koret ligger två marmorklädda trappsteg högre. Korgolvet är täckt av grå linoleummatta, innanför altarrundeln ligger ett brädgolv ett steg högre.

Sakristian avdelas från koret av altartavlan med ekådrade skärmväggar på ömse sidor. Skärmväggarna har fyllningar, två dörrar till sakristian och väggen kröns av ett profilerat listverk av trepass. Sakristians golv täcks av linoleum, väggar och tak är lika som i kyrkorummet. En rundbågig ekådrad pardörr i öster i sakristian leder till kyrkogården.

I långhuset finns fyra, i koret två, svarta gjutjärnsfönster med delvis gammalt skimrande glas. Gjutjärnsbågarna har försetts med innerfönster med hel ruta med en smal båge av grafitgrå aluminium.

Predikstolen står vid korets norra sida, medan dopfunten är placerad i korets södra del. Ingången till kyrkorummet är under orgelläktaren. Läktaren bärs av bjälkar och åtta profilerade och dekorerade ekådrade kolonner. Barriären består av kolonner med tärningskapitälliknande avslutningar uppåt och nedåt. Barriären har ett profilerat över- och understycke. Läktartrappa, elcentral/förråd är inbyggda under läktaren med vitmålade träväggar med fyllningar och dekoration av fyrpass inskrivna i cirklar. Dörrarna är enkla med tre fyllningar och kammarlås.

Tornets bottenvåning utgör vapenhus. Tornets andra våning har brädgolv, putsade och vitmålade väggar, taket är bjälklaget mot klockvåningen. Kyrkvinden nås genom

en ställlucka. En enkel trätrappa leder vidare till klockvåningen med brädgolv, putsade och vitkalkade väggar. Den är öppen upp mot tornspiran. Klockstolens virke är av fur och ek, vissa delar är återanvända. Eventuellt kan virket vara återanvänt från den friliggande klockstapeln som funnits på kyrkogården.

Långhuset och koret mot öster

Långhuset mot orgelläktaren i väster.

Altartavla av Carl Bloch

Vinden täcks av mycket isolering som döljer murkrön och nedre del av taklaget. Takstolarna är förstärkta med metallstag.

Inredning och inventarier

Altaret, av trä, fick sin inklädnad 1896, och har ritats av Henrik Sjöström. Sidorna har

fyllningar. Vid framsidans hörn står två kolonner med skaftringar och knoppliknande kapitäl. Altaret är ekådrat med detaljer i guld, rött och blått.

Altartavlan är en oljemålning från 1874 av Carl Bloch, professor vid den danska konstakademien. Motivet är Jesus i krubban omgiven av tillbedjande herdar. Ramen är rundbågig, krönt av ett profilerat listverk med trepass. Under bilden finns ett bibelcitat. Tavlan är mittparti i skärmväggen som avskiljer sakristian.

Altarrunden av ekådrat trä, med detaljer i guld och rött, är ritad av Henrik Sjöström 1896. Den är rund, uppbyggd av kolonnettburna rundbågar. Kolonnetterna har tärningskapitäl med fyrpass. Knä- och handfall är klädda med röd sammet.

Dopfunten är av ek, utförd 1949 av skulptören E Sand. Cuppan är rund med raka sidor och har snidade bilder av Jesus omgiven av barn och änglar. Under cuppan finns en vulst dekorerad med blommor. Foten är avsmalnade uppåt, och står på en fyrkantig platta.

Predikstolen med baldakin är ritad av F A Nilsson 1874. Skulpturerna är äldre än predikstolen i övrigt. Till predikstolen leder en trappa, ritad av Henrik Sjöström 1896, med ett räcke av en kolonnettarkad av samma typ som på altarrunden. Predikstolen har fem skulpterade sidor av en åttasidig form. Sidorna är indelade i blåmålade rundbågsfält med skulpturer av Jesus och de fyra evangelisterna. Rundbågarna bärs av kolonner med fyrpassdekorerade kapitäl. Mellan sidorna, i hörnen, står spiralformade kolonner. Predikstolen är ekådrad med listverk och dekor i guld och rött. Baldakinen är åttasidig, under hänger en duva, ovensidan kröns av ett förgyllt klöverbladskors.

Bänkinredningen är öppen utan dörrar, ritad av Henrik Sjöström 1896. Gavlarna är snirkligt utformade, avslutas av ett utkragande listverk och har dekor av utskurna fyrpass. Ryggarna är fyllningsförsedda. Bänkarna är ekådrade, med dekor av fyrpass i rött och blått. Radiatorer finns under bänkarna.

Orgeln, från 1937 av Åkerman och Lund, har elva stämmor fördelade på två manualer och pedal. Orgelfasaden, ritades 1864 och uppfördes 1870, är utförd i trä med synliga pipor indelade i tre fält. Mittfältet är rundbågigt, omges av pilastrar och kröns av en rundbåge med stjärnor och ett änglahuvud. Sidopartierna är rakslutna och kröns av volutformade konsoler och ett bjälklag krönt av en palmett. Fasaden är målad i ljust grågrön nyans med förgyllt dekor.

Klockan i tornet är av malm, gjuten 1744 av Andreas Wetterholtz i Malmö. Den är dekorerad med bl. a akantusfriser, palmetter och inskriptioner.

Övrigt

Ljuskronor av mässing från 1897 som är oförändrade och inte elektrifierade.

Kyrkogården

1879 utökades kyrkogården åt öster. Folkmängden i socknen var vid denna tid 700 personer vilket var en fördubbling mot vid seklets början.

Kyrkogården omgärdas av en låg, kallmurad stenmur, ligusterhäckar och hamlade lindar mot alla väderstreck utom öster där endast häck finns.

Kyrkan omges av en singelbelagd gång. Från kyrkogårdsportens metallgrindar leder en stig av betongsten mot kyrkans torn och vapenhus. Kyrkogården har på södersidan buxbomsinramade gravar med singel. På norr och östsidan är många delar grässådda och gravarna ligger utströdda. Stora vintergröna växter finns på några gravar. Längst ner i öster utmed häcken ligger en rad äldre gravstenar i gräsmattan. Minneslund och askgravplats finns inte. Gravstenarna är blandade med nyare horisontella stenar, äldre bautastenar och stenar med infällda porslinsmedaljonger. Här finns både motiven ”Natten” och ”Dagen” som ritades av Bertel Thorvaldsen 1815 i Rom. Originalen var i marmor, dessa kopierades och mångfaldigades sedan i porslin. Motivet är den personifierade Dagen som flyger och strör rosenblad, på ryggen har hon ljusets genius med fackla, en symbol för ljus och liv.

Kyrkogården söder om kyrkan.

Porslinsmedaljong ”Dagen” av Bertel Thorvaldsen.

Byggnader på kyrkogården

En byggnad med toalett, värmecentral och redskapsförråd ligger på parkeringen strax utanför kyrkogårdens sydvästra hörn. Huset är panelklätt och har sadeltak med rött tegel. Byggnaden förlängdes 2014.

Kulturhistorisk karaktärisering för Tirups kyrkoanläggning

Kyrkan i Tirup ligger på en liten höjd och syns vida omkring i det öppna jordbrukslandskapet. Av den kyrkby som omgivit kyrkan finns dock mycket lite kvar. I närheten har nyligen byggts vindkraftverk.

Kyrkogården är omgiven av stenmur, lindar och häck. Den har delvis gravkvarter med buxbom och singel enligt det sena 1800-talets ideal, men stora delar har en uppluckrad karaktär med gräsmattor.

Kyrkan byggdes på 1100-talet men ombyggnader 1843 och 1865 har gett den karaktär av en nybyggnad. Kyrkan, av okänd arkitekt, ser vid första anblicken ut som enbart en 1800-tals nyklassicistisk skapelse med tegnérladeliknande långhus, stora rundbågiga fönster och smalt torn med spira. Men de två romanska välbevarade nord- och sydportalerna visar att kyrkan har en lång historia. I sydportalen finns en ovanlig liten romansk relief av en gestalt med rökelsekar. Rökelsekar användes vid mässor, dop och begravningar. På historiska museet i Lund förvaras 38 rökelsekar från skånska kyrkor.

Tornet från 1865 har ett tidstypiskt utseende med hög spira. Ett likadant finns t ex i Södervidinge. 1857 upphävdes förbudet mot höga spiror eftersom åskledare började användas och därefter byggdes många torn av denna typ. Långhusets fasad är utan dekorationer och livas upp enbart genom fönsteromfattningarnas slätputsning.

Helgo Zettervall publicerade 1887 ”*Allmänna anvisningar rörande kyrkobyggnader*”. I Tirup kan märkas influens av denna skrift i Henrik Sjöströms omgestaltning 1894. Exempel på detta är golvet med viktoriaplattor, helst lagda med en geometriskt mönstrad fris längs kanten. Vita väggar ansågs tråkigt och skriften föreslog målning med kvaderindelning vilket gjordes i Tirup, men är nu tyvärr övermålat. Interiören karaktäriseras idag av ljusa väggar, tunnvalv, viktoriaplattor och ekådrad inredning.

Interiört är inredningen nästan oförändrad från 1874 och 1896. Från Henrik Sjöströms ombyggnad 1896 finns de ekådrade bänkarna, läktaren, läktarbarriär, altarrunden, golven med viktoriaplattor och trappa i marmor. Inredningen som är utförd med konstnärligt handlag är sammanhållen och välbevarad och ger en god bild av sekelskiftets estetik. Liknande inredningar av Henrik Sjöström finns även bevarade i tex Hög och Vadensjö kyrkor. Dörren till sakristian, också av Sjöström, har dekorativa beslag med drakmotiv.

Altartavlan av Carl Bloch, professor vid danska konstakademin, är utförd som en vacker och lugn komposition med milda färger. Till skillnad från tidigare altartavlor med flera småbilder (additionsaltare) gjordes nu istället ett stort motiv.

Kyrkan har bevarade oelektrifierad ljuskronor från slutet av 1800-talet vilket är ganska ovanligt.

Det är ovanligt med så tidiga avbildningar av kyrkor som den som finns av Tirups kyrka. Erik Dahlberg tecknade kyrkan noggrant 1677. Detta ger oss en bild av kyrkans tidigare historia.

Rekommendationer

- Traditionella material och metoder bör användas vid renovering av kyrkan.
- Resterna av nord- och sydportalen med relief bör bevaras utan några ingrepp.
- Byggnadens sammanhållna och välbevarade sekelskiftesinteriör har kulturhistoriska värden och bör värnas.
- Dörren till sakristian med dekorativa beslag bör värnas.
- Ljuskronorna bör förbli oelektrifierade.

Skydd m.m.

Kyrkan och kyrkogården skyddas som kyrkligt kulturminne enligt 4 kap. kulturmiljölagen. Kyrkan och kyrkotomten ligger inom registrerad fornlämning Tirup 4:1. Fornlämningen utgör Tirup gamla bytomt och skyddas enligt 2 kap. kulturmiljölagen.

Källor och litteratur

Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet, 2008

Skåne, Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg, Riksantikvarieämbetet, (utkast) opublicerad 2012

Underhållsplan för Tirups kyrka 2010-01-11, Wikerstål Arkitektkontor AB, Helsingborg

Regionmuseets i Kristianstads arkiv, Lund, mappar: *Tirups kyrka*

<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>,

Riksantikvarieämbetet Fornsök, hämtad 2015-02-10

<http://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/search.html>,

Lantmäteriet, hämtad 2015-02-10

Intervju med representanter från Svalövbygdens församling, möte 2015-03-17.

Övriga uppgifter

Denna rapport, en kulturhistorisk karakteristik och bedömning av Tirups kyrka, Rönnebergs kontrakt, har upprättats av:

Kristina Simonsson (rapportförfattare, foto och inventering), Arkitekt SAR/MSA
Karl Johan Kember (granskning), Arkitekt SAR/MSA, Certifierad sakkunnig avseende kulturvärden,

JAIS arkitekter AB, Sundstorget 3, 251 21 Helsingborg, 042-14 92 30, www.jais.se

Inventeringsdatum: 2015-02-11

Färdigställd rapport: 2015-06-26

